

בס"ד

חינוך לאור הפרשה

פרשת דברים

אומנות התוכחה...

גיליון מס' 106 תש"פ

הרב יהונתן דדון

yd0527606276@gmail.com

חינוך לאור הפרשה/פרשת דברים

אומנות התוכחה...

סיפור מופלא התרחש עם בחור מישיבת מיר, שפנה אל ראש הישיבה הגאון רבי נתן צבי פינקל זצ"ל כשבועיים לפני סוף הזמן, וביקש רשות לטוס לביתו שבארה"ב, וזאת לאור מצבו של סבו החולה שהולך ומחמיר. הבחור הדגיש: "אני מאוד קשור לסבי וחפץ לבקר, ומכיון שממילא נותרו שבועיים בלבד עד סוף הזמן יאפשר לי בבקשה ראש הישיבה להקדים את שובי לביתי". ראש הישיבה השיבו: "שמירת זמני הלימוד בישיבה היא קודש קדשים, ואף הצורך הגדול של ראיית הסב אינו סיבה לעזוב את הישיבה. ובפרט שהוראת היתר מצד ראש הישיבה לצאת לפני סוף הזמן, עלולה, חלילה, לגרום לבחורים נוספים להורות היתר לעצמם ולעזוב לפני תום הזמן, וקיים חשש לפריצת הסכר, תמשיך להתמיד עד לסוף הזמן, ואולי בזכות זה ישלחו מן השמים רפואה שלימה לסבא", הפטיר ראש הישיבה בחום. הבחור יצא מבית ראש הישיבה, אך לא חזר לבית המדרש אלא לבית התיבות, הוא החליט שאת סבו האהוב הוא חייב לראות, והתקשר לביתו להודיע שבעוד כחצי יממה הוא ינחת באמריקה. המטוס נחת, וכשיצא מידענו מיהר להדליק את המכשיר הנייד שברשותו, והנה, הוא מגלה שהתקבלו מספר הודעות בתא הקולי. היו אלו בני המשפחה שביקשו שיחזור אליהם בדחיפות, הבחור התקשר אל אימו והתחלחל לשמע הבשורה המרה: "את סבא כבר לא תזכה לראות", הודיעה האם בצער, "הוא נפטר לבית עולמו לפני מספר שעות, חיפשתי אותך בדחיפות מכיוון

שסבא ביקש להיטמן בירושלים, ואתה נכדו חביבו, שזוכה ללמוד בעיר הקודש, תצטרך לדאוג לסדרי ההלוויה והקבורה". הבחור, שרק לפני מספר דקות נחת לאחר טיסה ממושכת, צריך לעלות שוב למטוס לכיוון הנגדי בחזרה לארץ ישראל. וכך, כשהוא עולה לטיסה חזרה שסדרו לו במהירות, התיישב הבחור על מקומו, ובכל מהלך הטיסה ניצבה מולו דמותו של ראש הישיבה שליטף את ידו בחום, תוך כדי שהסביר לו כמה חשוב לשמור על גדרי שמירת הסדרים, וליבו נקפו על שלא ציית להוראתו. הלוויית הסב יצאה כשמעט מלווים משתתפים בה, והנה לפתע התרגשות רבה אחזה באנשים, כאשר ראו את דמותו של ראש הישיבה, מגיע להשתתף בהלוויה. על אף ייסוריו הקשים ואפיסת כוחותיו, יצא רבי נתן צבי ללוות את הנפטר עד לתום ההלוויה והקבורה. לאחר סתימת הגולל פנה ראש הישיבה אל תלמידו ומבקש לומר לו דבר מה. כמובן שפחד ורעדה אחזו בתלמיד ורגשי בושה תקפוהו... והנה רבי נתן צבי, אביהם של אלפי בני הישיבות, שעניו וליבו היו לכל יחיד ויחיד, ניגש ולחש באוזני תלמידו: "עברה עליך יממה שלימה של טיסות מתישות הלך ושוב, ובוודאי שאתה רעב וחלש מאוד. ביקשתי מבני הבית שיכינו עבורך סעודה דשנה, וכעת אבקש שתבוא עמי לאכול ולנוח". עניו של הבחור לא נותרו יבשות כששמע את בקשת ראש הישיבה. למרות שנסע נגד הוראתו, בליבו הרחום של ראש הישיבה ונפשו הרחבה, טרח להגיע להלוויה, לעודד את תלמידו ולדאוג למצבו. הבחור סיפר שבזמן הנסיעה לבית ראש הישיבה, וגם במהלך הסעודה, לא השמיע רבו ולו מילה אחת של תוכחה או טרוניה. "אך זו הייתה התוכחה המעולה ביותר", אמר הבחור, "לא היה צריך להוסיף אפילו מילה אחת. הנהגתו המופלאה של ר' נתן צבי הייתה כספר מוסר חי".

(אמונה שלמה מתוך זכריו מתוק)

*

כמה חשוב כבודו של אדם? אם התורה חוזרת על כך פעמים רבות, כנראה שהנושא חשוב, חשוב מאוד! בפרשת השבוע, משה רבינו מדבר אל עם ישראל, והוא מוכיח אותם על כמה אירועים שנהגו שלא כשורה. אולם למרות התוכחה, משה רבינו שומר על כבודם ומוכיחם בדרך כבוד, הוא לא מזכיר את המאורעות בפירוש אלא רק בדרך רמז, על ידי שהוא מכנה שמות לכל מיני תחנות בהם עם ישראל חנה, ובכינוי השם טמונה התוכחה. וכך אומר משה רבינו: "אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן, במדבר, בערבה מול סוף בין פארן ובין תפל, ולבן וחצרות ודי זהב". כל שם מרמז על אירוע, וכך כותב רש"י: "במדבר" – בשביל מה שהכעיסוהו במדבר שאמרו מי ייתן מותנו במדבר". "בערבה – בשביל הערבה, שחטאו בבעל פעור בשטים בערבות מואב". "מול סוף – על מה שהמרו בים סוף, בבואם לים סוף, שאמרו המבלי אין קברים במצרים". "בין פארן ובין תפל ולבן – אמר רבי יוחנן, חזרנו על כל המקרא ולא מצינו מקום ששמו תופל ולבן, אלא הוכיחן על הדברים שתפלו על המן שהוא לבן, שאמרו ונפשנו קצה בלחם הקלוקל, ועל מה שעשו במדבר פארן על ידי המרגלים". "וחצרות" – במחלוקתו של קורח. "ודי זהב" – הוכיחן על העגל, שעשו בשביל רוב זהב שהיה להם". למרות שהחטאים ידועים ומפורסמים לכל – בכל אופן משה נזהר לא לפרט את החטאים אלא להזכירם אך ורק בדרך רמז (למעט חטא המרגלים וחטא המעפילים). מדהים לראות שוב ושוב, כיצד התורה נזהרת בכבוד הבריות.

*

אמירת תוכחה – אומנות...

לומר תוכחה זו אומנות. אמנם להוכיח אדם ולהעמידו על טעותו זוהי מצווה גדולה (רמב"ם דעות, ג, ד), אולם אדם שתוכחתו מלווה בהכלמת פנים, לא רק שזו מצווה הבאה בעבירה, אלא שהתוכחה לא תבוא

אל יישומה ולא תשפיע. גם אם עיננו הרואות שהאיש קיבל את התוכחה, סביר להניח שזה לא בעקבות התוכחה אלא בעקבות ההכלמה... זו כוונת הפסוק "הוכח תוכיח את עמיתך", יש מצווה להוכיח ולהשיב אנשים למוטב, אולם הפסוק "מסתייג" ואומר – "ולא תישא עליו חטא" (ויקרא יט, יז), אל תוכיח דרך חטא באופן שמקבל התוכחה יתבייש, אלא צא ולמד ממשה רבינו, שאפילו כשכל עם ישראל יודע היטב את חטאיו, משה רבינו נמנע מלהזכירם בפירוש, אלא אך ורק דרך רמז. (הרב משה שיינפלד שליט"א)

*

לא לבייש!

וכך כתוב בספר החינוך (מצוה ר"מ) בטעם מצות "הוכח תוכיח": "לפי שהבושת צער גדול לבריות אשר אין גדול ממנו, על כן מנעו ה' מלצער בריותיו כל כך, כי אפשר להוכיחם ביחוד ולא יתבייש החוטא כל כך". כהורים/מחנכים עלינו להשקיע מחשבה רבה והתבוננות לפני שאנו באים להוכיח ולגעור בילד על מעשים לא ראויים. מחובתינו למצוא את העיתוי המתאים והמקום הנכון לביצוע התוכחה. תוכחה לעיני בני משפחה או החברים היא אסורה – היא גורמת בושה גדולה לילד. בנוסף, אין בה תועלת כיוון שהילד שקוע ברגשות עלבון ובושה בגלל התוכחה הפומבית שהופנתה אליו לעיני חבריו או בני משפחתו, ויקשה עליו מאוד לפנות מקום בנפשו המבווישת והמובסת להרהורי חרטה על מעשיו. במקום להפנים את מוסרי התוכחה ולהבין שזה לטובתו, הוא מדשדש בתוך רגשות העלבון והבושה המעיקים והמציקים על נפשו מאוד. כתוצאה מכך עלולות מאוד להתפתח בקרבו רגשות שנאה ואיבה כלפי הדמות המוכיחה אותו. ויוצא אם כן שהתוכחה הפומבית הולידה רק נזק. בעניין זה כתב ה"פלא יועץ": "ולא יקל בכבודו של הבן בפני אחרים למען לא יבאיש ריחו".

*

הרב יצחק לורנץ שליט"א כותב ששמע מהגראי"ל שטיינמן זצ"ל בזה הלשון: "עשרות שנים העמדתי תלמידים, ומעולם לא גערת בתלמיד בפני חבריו. השתדלתי בכל כוחי גם לא לשבח בחור בפני חבריו, את המסר האישי העברתי ביחידות". ("חכמת הנפש היהודית")

*

לדבר בלשון רכה...

כתב הרמב"ם: "צריך להוכיחו בינו לבין עצמו וידבר לו בנחת ובלשון רכה, ויודיעו שאינו אומר לו אלא לטובתו להביאו לחיי עולם הבא וכו', ולא ידבר לו קשות עד שיכלימונו שנאמר 'ולא תשא עליו חטא' ". מדברי הרמב"ם אנו למדים כי גם כשמוכיחים ביחידות, צריך להיזהר שלא לדבר קשות, אלא לדבר בלשון רכה ובכבוד. עלינו לזכור את דברי התנא במסכת אבות: "יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשליך". כשהורה/מחנך מביע כבוד, אהבה ואכפתיות בעת התוכחה - אזי יועילו דברי התוכחה ותהיה לדברים השפעה טובה ויעילה על נפש הילד לסור מרע ולעשות טוב.

*

תוכחה - רק מתוך אהבה!

כתב הגאון הרב אריה שכטר זצ"ל: יש לזכור כלל חשוב ויסודי, להצלחת התוכחה, אני אומר את הדברים מתוך ניסיון רב של עשרות שנים, בהן אני נוהג לגשת ולהוכיח בעלי עבירה, ולא אירע אף פעם שמישהו התקיף אותי, משום שהקפדתי על הכלל הזה: התוכחה חייבת לבוא מתוך אהבה, מתוך רגשות הבנה ואכפתיות. לא מתוך קנטור או הרגשת עליונות. התורה אומרת: "הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא", כדי שתצליח ב"הוכח תוכיח את עמיתך", שומה עליך "ולא תשא עליו" - אל תתנשא עליו! אל תרגיש עליו תחושת עליונות! אם באים למישהו, ומדברים אליו מתוך אהבת

ישראל אמיתית – אין מי שלא יקבל את הדברים. ואני, כאמור, אומר זאת מניסיון של עשרות שנים.

ישבתי פעם בקבוצה של אנשים שאינם שומרי תורה ומצוות. הם היו אנשים מכובדים, איש איש בתחום עבודתו, זה רופא, זה עורך דין, זה עובד מחשבים, וזה מנכ"ל חברה. לפני כל אחד מהם היה מונח 'כרטיס הביקור' שלו. כשהתחלתי לדבר בפניהם, פנה אליי אחד ואמר לי: "אבקש סליחה מכבודו, תוכל להציג בפנינו את 'כרטיס הביקור שלך'?"... אמרתי לו: "בכרטיס הביקור שלי כתוב שאני חולה במחלה תורשתית ומדבקת"..." כולם היו המומים... הסברתי: "אני 'חולה' על יהודים. 'אוהב' אותם אהבת נפש. 'ירשתי' את המחלה הזאת מהוריי היקרים, שהיו 'חולים' על אהבת ישראל. והמחלה הזאת מדבקת ובעזרת ה' תדביק גם אתכם"..."

*

- לבקר את המעשים ולא את האדם עצמו -

ישנה ביקורת המבקרת באופן ענייני את המעשה השלילי שנעשה על ידי הילד (אסור לקחת ממתק מהארון ללא רשות!), וישנה ביקורת המגדירה אותו כילד בעייתי (לקחת ממתק בלי רשות? אתה גנב!). כאשר מבקרים בצירוף הגדרה פוגענית, מלבד זרעי הריחוק הנזרעים באותה שעה בלב הילד מהוריו, יש לדעת כי נפשו העדינה והתמימה של הילד גורמת לו לא פעם להאמין ולהפנים את הגדרת אישיותו, ולהתנהג בהתאם לכך. שהרי האדם המבוגר ובעל הניסיון: אבא או אמא או המורה גילו לי שאני כזה. אחד הסיכונים הגדולים הכרוכים במתיחת ביקורת, הוא כשהמבוקר חש כי מבקרים אותו ברמה האישית. דחיה אישית, מתקבלת אצל אדם כהכרזת מלחמה נגד ה"אני" שלו ופסילה מוחלטת של דעתו ומחשבתו מראש. מי שרוצה לבקר בצורה לא פוגענית, ישתדל להתייחס רק למעשים, ולא לחדור לתחום אישיותו של האדם המבוקר.

ככל שנתקרב לתחום האישי, רבים הסיכויים שניתקל בסירוב לקבל תכתיבים. המבוקר, אף ינסה לפתוח במלחמה של ממש מתוך רצון לגונן על עצמו. אמירות פוגעניות ומשפילות אינן מחנכות, אינן מתוות דרך ואינן מכוונות את הילד להתנהגות חיובית. בעלי דימוי עצמי בריא, באים בדרך כלל מבית שבו ההורים לעולם לא נגררו לביטויי השפלה, אלא התמקדו במעשים. לא נגעו באישיות של הילד, כי אם במעשיו הנעשים מתוך בחירה, אם כי לא תמיד מתוך שליטה עצמית.

לא תמיד קל להסביר להורים את כוחו של משפט בודד היוצא מפיהם ללא מחשבה, ועלול לחולל הרס בנפשו של ילדם. אנשים שבאמת אוהבים את ילדיהם, מתקשים לקבל את העובדה שכל אותה אהבה על שלל ביטוייה, הופכת להיות חסרת ערך מכוחו של משפט בודד בנוסח ה"מדוע אינך בוגר כמו אחיך?" מדוע נעשה לילדינו החלשים, מה שאנו לא מוכנים שיעשו לנו? האם היינו משלימים, עם כך שהמלמד ייטע בלב ילדינו הרגשה נוראה, כי הוא שווה פחות מחברו לשולחן הלימודים?

חשוב להדגיש! אין הכוונה שלא ימחישו לו אף פעם, באמצעות סיפורי צדיקים ודוגמאות מן החיים, התנהגות יפה מהי. אלא, שיש להיזהר מאוד שלא לעשות זאת בצורה עקבית, באופן שהילד יחוש שהשני תמיד טוב יותר ממנו, ומה שהוא לא יעשה, לא ישביע את רצון הוריו. כשהילד מותקף ואינו יכול להתגונן, הוא עושה את כל מה שהוא כן יכול: הוא נשבר, הוא מרגיש דחוי ומושפל, הוא אפילו כועס. מלבד הנזק הישיר הנגרם ליחסי ההורים וילדיהם, נגרם נזק לנפש המתבגר, המאמץ לעצמו דרך הסתכלות ובחינה של עצמו מול אחרים, ואינו לומד להעריך ולמדוד את עצמו לפי מה שהוא.

*

כיצד לסיים את שיחת הביקורת?

לאחר שיחה קצרה ונכונה עם הילד על מעשהו השלילי, במהלכה הבין היטב כי דווקא משום שהוא ילד אהוב והוריו חפצים בטובתו, הם משוחחים איתו כעת על מה שהיה ומדריכים במצופה ממנו בעתיד, יש לתת לילד הרגשה ברורה כי בסך הכל אנו סומכים עליו ויודעים שהוא ילד נפלא. דבר הבא לידי ביטוי במבט המביע הערכה ואמון ובחיוך לבבי החותמים את השיחה, ובגילאים מתאימים גם בטפיחה חברית על השכם.

הבעת אמון זו מעניקה לילד חשק ומוטיבציה רבה להשתנות, וכוחות שהיו חבויים עד כה בנפש הילד מתגלים לפתע ומסייעים לו לבצע את הנדרש, עד לשינוי המיוחל (המדריך המלא לחינוך הילדים).

*

לפעמים כדאי לחכות עם ההערה...

הסיפור הבא התרחש לפני שנים רבות בישיבת 'חברון': אחד הבחורים המוכשרים בישיבה, התמיד בלימודו בליל שישי, עד שעה מאוחרת. בשלב מסוים הוא הרגיש צורך להתפרק מעט, אבל כיון שלא רצה לצאת מבית המדרש, החליט לפצח קצת גרעינים באמצע הלימוד. הבחור ישב בעת לימודו בהיכל הישיבה על מקומו של המשגיח, הגה"צ רבי מאיר חדש זצ"ל, ואת הקליפות הניח בתוך הסטנדר של המשגיח... כיון שהיה מדובר בכמות גדולה, התמלא חלק נכבד מחללו של הסטנדר בקליפות הגרעינים של הבחור. בתום הלימוד, קם מיודעינו מהמקום, ולא טרח לפנות את הקליפות מתוך הסטנדר. ויהי למחרת, בתפילת שחרית של יום שישי, מגיע רבי מאיר זצ"ל להיכל הישיבה, ופותח את הסטנדר, ממנו נופלות כל הקליפות... המשגיח הבין מיד איך וכיצד הגיעו הקליפות אל הסטנדר שלו, אבל לא ידע מי עשה זאת. בליל שישי הבא, החליט המשגיח להציץ לבית המדרש, ולראות מי יושב על מקומו. הוא אכן

עשה זאת, וראה את הבחור, והבין שהוא זה שהטיל את הקליפות. במקביל, גם הבחור הבחין בכניסתו של המשגיח להיכל הישיבה, והבין שהמשגיח עשה זאת כדי לבדוק מי הוא זה שלא התבייש להעמיס את הגרעונים בסטנדר שלו...

הבחור, שמלבד היותו כשרוני, היה גם בעל שכל ותבונה, החליט, אפוא, שבמקום שהמשגיח ייגש אליו ויגער בו, הוא ישתפר בעצמו, ייקח את עצמו בידיים, וייטיב את דרכיו. עברה יממה נוספת, ובלייל שבת עוברים כל הבחורים ואומרים "שבת שלום" למשגיח. בישיבת חברון, כך ידעו הכל, יש 3 מצבים אצל המשגיח: האחד, שהוא מחייך לבחור... השני – שהוא במצב בינוני, לא מחייך ולא כועס, ומבע פניו רגיל... והשלישי – שהמשגיח לא מתייחס לבחור כאלו הוא אינו קיים... הבחור מ'מצב שלישי', שקיבל יחס של אי – יחס, ידע שהוא צריך להתחיל לארוז את החפצים, כי מתכוונים לסלקו מהישיבה. גם הבחור שלנו היה בטוח, שהמשגיח יתייחס אליו במצב השלישי, דהיינו שלא יתייחס אליו כלל. מה הופתע להיווכח שהמשגיח לא רק שלא עשה כך, וגם לא רק שהביט בו בפנים רגילות, אלא אף חייך אליו... הנהגתו זו של רבי מאיר חדש עודדה מאד את הבחור, שאמר לעצמו – כנראה שאם המשגיח, היודע שאני הוא זה שהנחתי את הגרעונים, מתייחס אלי כן, הרי שהדבר מחייבני להמשיך וללמוד בהתמדה, ולשפר את דרכיי. ואכן, הבחור עלה והתעלה במדרגות התורה והיראה, עד שהפך לאחד מטובי הבחורים בישיבה. והנה הגיע יום חתונתו ויום שמחת ליבו, הוא ניגש לקבל ברכה מהמשגיח, ורבי מאיר תופס אותו ואומר לו: "שמע נא ידידי החתן, אם אתה חושב ששכחתי מה שעשית לי בזמנו, כשהנחת את הגרעונים בתוך הסטנדר שלי – ברצוני להודיעך שלא שכחתי... אבל דווקא ביום החשוב, יום חופתך, יש לי עצה טובה לתת לך – אל תחזור על השטות הזו גם בחיי הנישואין, אל תניח גרעונים בסטנדר

של חמיק, וגם לא בארונותיה ומדפיה של אשתך... כי אם תעשה כך,
הם לא יתנהגו כמוני... אלא יעזבו אותך מיד"..."

הבחור, לא חשב פעמיים, ושאל את המשגיח מדוע 'סחב' את
ההערה הזו עד היום, ולא אמר לו את הדברים לפני כן, ברגע שגילה
שהוא הניח את הגרעינים? השיב לו רבי מאיר: "ראיתי בך שאתה
עתיד להגיע לגדולות, וידעתי שהנך מבורך בכישרונות נמרצים
ובכוח התמדה בלתי נלאה. וידעתי גם ידעתי, שאם אעיר לך מיד
אתה תפגע, והמרץ שלך ללמוד יפחת וילך, ולא רציתי לגרום לך
את הצרה הזו. לכן דחיתי את הדבר עד ליום נישואיך, ועכשיו אני
מזהירך כנ"ל, לבל תעשה את השטות הזו לבני משפחתך... ורציתי
גם ללמדך, לקראת ימי הנישואין, שכאשר שותקים ולא מעירים רק
מרוויחים!" (מתוך הספר 'מצוות בשמחה')

שבת שלום!

העלון יוצא לאור
בסיוע תלמוד תורה
"נצח ישראל" בית שמש

לתגובות ולקבלת העלון במייל: yd0527606276@gmail.com